

Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programlarına İlişkin Öğretmen Görüşleri: Bir Meta-sentez Çalışması

Vahit Ağa YILDIZ (*)

Durmuş KILIÇ (**)

Öz: Bu araştırma, 2005-2016 yılları arasında Türkiye'deki ilköğretim okullarında uygulanan sosyal bilgiler dersi öğretim programlarının çeşitli boyutlarına ilişkin öğretmen görüşlerini derlemek amacıyla yapılmıştır. Tematik içerik analizi (meta sentez) yöntemi ile yürütülen araştırmanın örneklemini, nitel araştırma yöntemleriyle çalışılmış ve sosyal bilgiler programına ilişkin öğretmen görüşlerini içeren 6 makale ve 1 bildiri oluşturmaktadır. Çalışmada, programın geneli, değerlendirme, ders kitabı, etkinlikler, öğrencilerin öğrenme süreci ve kazanımlar boyutuna ilişkin öğretmen görüşleri analiz edilmiştir. Ayrıca çalışmalardaki öğretmen görüşlerine bağlı olarak elde edilen öneriler de analiz edilmiştir. Bu programa ilişkin görüş ve önerilerden elde edilen görüşler listelenmiştir. En fazla sayıda belirtilen görüşün, uygulamada zaman yetersizliği olduğu görülmüştür. En göze çarpan önerinin ise öğretmenlere yönelik hizmet içi eğitimlerin artırılması olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Sosyal bilgiler, program, öğretmen görüşleri, meta-sentez

Teacher Opinions on Teaching Programs of Social Studies: A Thematic Content Analysis Study

Abstract: This study was conducted to examine teacher opinions on various dimensions of social studies curriculum applied in elementary schools in Turkey between the years 2005-2016. The sample of the research was conducted by the thematic content analysis method consists of 6 articles and 1 paper which were done by qualitative research methods and contains teacher opinions on social studies program. In the study, the opinions of teachers were analyzed about the general of program, the evaluation dimension, the textbooks, the activities, the students' learning process and the achievements dimension. In addition, the suggestions based on teachers' opinions in the studies were also analyzed. The suggestions about this program were listed. It was seen that the most mentioned opinion was lack of time in practice and the most prominent suggestion was need for increase in-service training for teachers.

Keywords: Social studies, curriculum, teacher opinions, meta-synthesis

Makale Geliş Tarihi: 19.08.2018

Makale Kabul Tarihi: 15.10.2018

I. Giriş

Sosyal Bilgiler dersi, konu alanı olarak oldukça kapsamlı, multidisipliner bir yapıya sahip ve sürekli yeni bilgilerin eklendiği veya güncellendiği, kapsamlı bir derstir. Dünyada bilginin hızlı bir değişim içinde olduğu gerçeğine bağlı olarak dersin

*) Doktora Öğrencisi, Atatürk Üni. Eğitim Bilimleri Enst. Sınıf Eğitimi ABD (e-posta: vahit442@gmail.com)

**) Prof. Dr. Atatürk Üniversitesi KKEF Temel Eğitim Bölümü (e-posta: dkilic@atauni.edu.tr)

öğretimiyle ilgili müfredat değişikçe, öğretim programında da birtakım kısmi veya köklü değişiklikler yapılmaktadır. Bu değişiklikler bazen istendik sonuçlar vermekte, bazen de uygulamada bazı sorunlara ve hem öğrenci hem de öğretmen açısından başarısızlıklara yol açmaktadır.

Türkiye’de çocukların demokratik bir Türk vatandaşı olarak hak ve sorumluluklarını bilmeleri, yaşamları boyunca karşılaşılabilecekleri sorunlar karşısında etkili çözüm yolları bulabilmeleri, geçmişleri ile bugünlerini daha kolay anlamaları ve geleceklerini planlamaları gibi birçok özelliği kazandırması açısından ilköğretim sosyal bilgiler dersi önemlidir (Akdağ, 2009). Bir programa kavramsal olarak nasıl yaklaşıldığı önemli olmakla birlikte, bu yaklaşımın program tasarımına nasıl yansıdığı ve elbette tasarlanan programın uygulamada nasıl işlediği daha da önemlidir (Doğanay, 2008). Bu açıdan programın genel yapısını ve yaklaşımını, ek olarak uygulamadaki olumlu ve olumsuz dönütleri dikkate almak yararlı olacaktır.

2005 Sosyal Bilgiler dersi programının temel yaklaşımı, bilgiyi üretmek ve kullanmak için gerekli beceri, kavram ve değerlerle öğrenciyi donatarak etkin bir Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı yetiştirmektir (Ata, 2006, s.73). Bu yaklaşım programın temelini oluşturan yapılandırmacı yaklaşıma uygun bir yaklaşımdır. Bu yaklaşıma uygun bir eğitim ortamının oluşması, pek çok değişkene bağlıdır. Bu değişkenler, eğitim programının yapısı ve uygulanışı, eğitim ortamları, veliler, yöneticiler, öğrenciler ve tabii ki bütün süreci etkin bir şekilde yürüten öğretmenlerdir.

Öğretmen, öğrenme ve öğretme süreçlerinin temel elemanlarından biridir. Öğrenciyle devamlı etkileşim halinde bulunan, eğitim programını uygulayan, öğretimi yöneten ve hem öğrencinin hem de öğretimin değerlendirmesini yapan kişidir (Derman, 2007). Öğretmenin eğitim programları ve eğitim öğretim sürecine ilişkin görüş ve önerilerinin, program geliştirme sürecine büyük katkılar sağlayacağı düşünülmektedir.

Eğitim programlarının değerlendirilmesi kapsamında yapılan çalışmalara bakıldığında nitel, nicel ve karma yöntemle yapılan çalışmalarda bazen öğrenci görüşleri, büyük çoğunlukla da öğretmen görüşleri alındığı görülmektedir. Bu görüşler doğrultusunda, öğretmenlerin ders süreçlerine, kendilerine ve meslektaşlarına ilişkin fikirlerine, programın geneli ve belli bir boyutuna ilişkin görüş belirttikleri görülmektedir.

Sosyal Bilgiler dersine yönelik program kapsamında öğretmen görüşlerini belirleyen çalışmalar incelendiğinde programın geneline ve programın alt boyutları olan kazanımlar, kapsam, eğitim durum ve değerlendirme boyutuna, ayrıca uygulama sürecine ilişkin öğretmen görüşlerine başvurmuş ve özellikle hizmet içi eğitimler ve mesleki gelişimlerle ilgili olumsuz görüşler elde edilmiştir (Bahar, 2011; Bulut ve Arslan, 2010; Doğanay ve Sarı, 2008). Farklı çalışmalarda ise programda hazırlanan etkinliklerin öğrenciyi aktif kılmadığını, bireysel farklılıkları ve bölgesel farklılıkları dikkate almadığını, okulların araç gereç ve fiziki donanımının yeterli olmadığını, sınıf mevcutlarının programın uygulanmasına uygun olmadığını ve yeni programla ilgili verilen seminerlerin yetersiz olduğu görüşlerini almıştır (Aykaç, 2007).

Sosyal Bilgiler dersinin süreçlerine ilişkin görüşleri inceleyen çalışmalar öğretmenlerin derste ağırlıklı olarak sunuş, araştırma-inceleme stratejileri ile işledikleri; soru-cevap yöntemini her zaman, tartışma, örnek olay, beyin fırtınası ve problem çözme yöntemlerini ise sık sık kullandıklarını (Akpınar ve Aydemir; 2012) ve programdaki değerler eğitimi ve uygulamalarına ağırlık verdiklerini (Balcı ve Yelken, 2013) tesbit etmişlerdir. Diğer öğretmen görüşlerinin incelendiği çalışmalarda öğretmenlerin en çok ölçme ve değerlendirme, özel öğretim bilgisi, bilgi teknolojilerinden yararlanma ve etkinlik hazırlama vb gibi alanlarda öğrencilerin ise araştırma kaynaklarına ulaşma, etkinliklere katılma, öğretmen-öğrenci ilişkileri gibi alanlarda sorunlarının olduğu ve bu alanlardaki sorunlarının halen devam ettiği belirlenmiştir (Tarman, Ergün ve Eryıldız, 2012).

Bu araştırma sonucunda Türkiye’de ilköğretim Sosyal Bilgiler dersi öğretim programlarına ilişkin öğretmen görüşlerini içeren çalışmalarda ortak ve farklı ne tür sonuçlar elde edildiği ve nasıl önerilerin olduğu ayrıntılı bir şekilde açıklanacağı için bu alanda araştırma yapacaklara bir ışık tutacaktır. Araştırmacılar ve eğitim sisteminin paydaşları, bu alanlardaki çalışmalarda genel olarak Türkiye’de sosyal bilgiler dersi öğretim programlarına ilişkin öğretmenlerin ne düşündüğünü, ne tür eleştirileri olduğunu, ne tür öneriler sunduklarını görebilecekler ve bu doğrultuda kendi çalışmalarını daha iyi bir şekilde yönlendirebileceklerdir. Ayrıca bu çalışma sayesinde araştırmacılar, bu alanda daha önce hangi konuların çalışıldığını görebilecekleri için alanda hangi türden çalışmaların yapılmasına yönelik fikir edinebileceklerdir. Özellikle 2017 yılı sosyal bilgiler programında ne tür değişimlerin olduğu, bu çalışmalardaki görüşlerin ne düzeyde dikkate alındığı da görülebilir ve çalışmanın programa yansımaları üzerine yeni çalışmalar yapılabilir.

Araştırmada öğretmenlerin, Sosyal Bilgiler dersi öğretim programına ilişkin görüşlerini içeren çalışmalar derlenmiş ve ortak bir payda oluşturularak, sürekli gelişim halinde olan ve yenilenen programlara ve program geliştirme sürecine katkı sağlanması amaçlanmıştır. Araştırma kapsamında aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

Türkiye’de ilköğretimde (ilkokul-ortaokul) Sosyal Bilgiler dersi öğretim programlarıyla ilgili öğretmen görüşlerini içeren çalışmalarda, öğretmenlerin:

- a. Programın geneline,
- b. Değerlendirme boyutuna,
- c. Programın öğrencilerin öğrenme sürecine
- d. Kaynaklar (öğretmen kılavuz, ders ve öğrenci çalışma kitabı) ve etkinliklere
- e. Programdaki kazanımlara ilişkin görüşleri nelerdir?
- f. Programa ilişkin önerileri nelerdir?

II. Yöntem

A. Araştırma Deseni

Bu çalışmada, Sosyal Bilgiler dersi öğretim programlarına ilişkin öğretmen görüşlerini derlemeyi amaçlayan meta-sentez çalışması (tematik içerik analizi) temel alınmıştır. Glesne (2013)'e göre meta-sentez çalışmalarını yapan bir araştırmacının bir konu ile ilgili yapılmış olan nitel çalışmalara yönelik bütüncül bir bakış ile ortak temalara ulaşması gerektiği ifade edilebilir. Bunun için de çeşitli tema ve örüntüler belirleyip analitik tekniklere odaklanmak gerekir (Akt. Polat ve Ay, 2016). Çalışmada taranan alan yazın ışığında, programa ilişkin öğretmen görüşlerinin bulunduğu alt kategoriler oluşturulmuş ve bunlara ilişkin görüşler bu kategorilerde toplanmıştır. Elde edilen bulgular ışığında çalışma yeniden şekillendirilmiştir.

B. Araştırmada Kullanılan Kaynaklar ve Veri Toplama Süreci

Bu çalışmanın örnekleme, seçkisiz olmayan örnekleme yöntemlerinden amaçsal örnekleme yöntemi kullanılarak (Büyüköztürk, Kılıç Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2016) belirlenmiş 6 makale ve 1 bildirden oluşmaktadır. Belirli bir araştırma konusundaki nitel araştırmaların niteliksel olarak sentezi olan meta-sentez, araştırmanın benzerlik ve farklılıklarını karşılaştırmalı olarak ortaya koymaktadır. Bu nedenle, bir meta-sentez araştırmalarında yer alan çalışmaların sayısı (örneklem büyüklüğü), meta-analiz ve betimsel içerik analizi ile karşılaştırıldığında genellikle sınırlıdır (Çalık ve Sözbilir, 2014). Bu çalışmaya kaynak olacak çalışmalar, en fazla kaynağı barındıran Google Akademik Arama Motoru, Tübitak ULAKBİM, Dergipark, YÖK Ulusal Tez Merkezi, Web of Science'dan araştırılmış ve ilgili makaleler elde edilmiştir. Araştırma sürecinin öncesinde üç alan uzmanı ile görüşme yapılmış ve sürece ilişkin uzman görüşü alınmıştır. Bu görüşler, araştırma sürecinin bütününe, özellikle kaynak tarama sürecine katkıda bulunmuştur. Çalışmada, anahtar kavramlar olan Sosyal Bilgiler dersi, öğretim programları, öğretmen görüşleri gibi kavramlar ile sınırlama yapılarak kaynaklar taranmış, elde edilen kaynaklardan nicel çalışmalar ayıklanmış, programın çok özel bir kısmı veya konusuna odaklanan çalışmalar ayrılmış, belli bir program incelendiği için yıl sınırlaması yapılmış, yalnızca Türkiye'deki çalışmalar ile sınırlanmış ve sonuçta 6 adet makale ve 1 adet bildirden yararlanılarak ortak bir payda oluşturulmuştur. Bu çalışmalardaki verilere dayalı olarak da araştırmanın bütünü şekillendirilmiştir. Seçilen makaleler, yapı ve içerik itibarıyla, birtakım ortak kavramlar üzerine odaklanmış ve çalışmanın temelde ulaşmak istediği amaca hizmet edebilecek şekilde yürütülmüştür. Veriler elde edildikten sonra, içerdikleri kavramlara ve alt birimlere göre sınıflandırılması yapılmıştır. Bu alt birimler kaynak kitaplar ve etkinlikler, kazanımlar, öğrenme süreci ve öğrenciler, değerlendirme ve programın genelinden oluşmaktadır. Bu makalelere ilişkin kaynakça Ek 1'de verilmiştir.

C. Veri Analizi

Sosyal Bilgiler dersi öğretim programına ilişkin öğretmen görüşlerini içeren çalışmaların sentezlenmesi sürecinde içerik analizi tekniği kullanılmıştır. Bu kapsamda araştırmaya dahil edilen 6 nitel araştırma makalesi ve 1 bildirinin içeriği NVivo 11

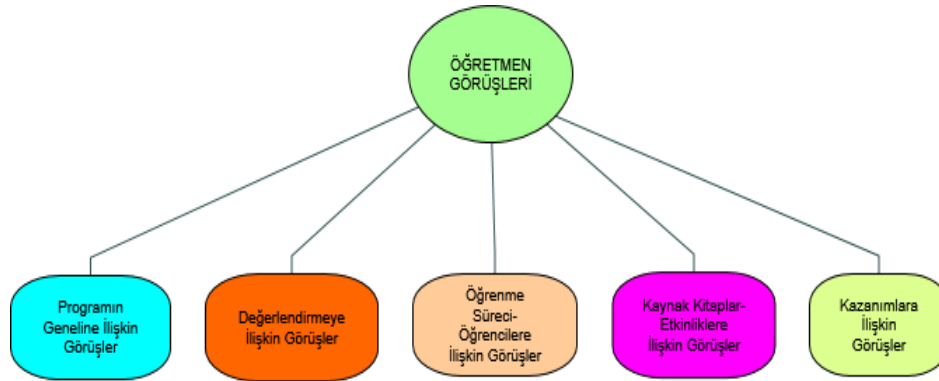
programı kullanılarak tema, kod ve kategorilere ayrılmış ve incelenmiştir. Elde edilen verilere ilişkin kod ve kategori ilişkisini gösteren şekiller oluşturularak, bulguların daha açık ve anlaşılır bir şekilde ifade edilmesi sağlanmıştır.

D. Geçerlik ve Güvenirlik

Bilimsel çalışmalarda aranan ölçütlerden ikisi geçerlik ve güvenirlidir. Bu kavramlar, araştırma sürecinin tümünü, özellikle de veri toplama sürecini ve sonrasında ise araştırma sonuçlarını en çok etkileyecek kavramlar olduğundan dikkate alınması gerekmektedir. Karasar'a (2009) göre geçerlik, ölçülmek istenen şeyin ölçülebilmiş olma derecesidir; ölçülmek istenen şeyin, başka şeylerle karıştırılmadan ölçülebilmesidir (s.151). Wainer (1990)'a göre güvenirlilik, birbiri ardına yapılan denemelerden aynı sonucun elde edilmesidir (Akt.Tanrıöğen, 2014, s.171). Yani "tekrarlanabilirlik" özelliğine sahip olması güvenirliliğin temel koşuludur. Nitel araştırmalarda geçerlik konusu güvenirlilikten daha önemli görülmekte ve inandırıcılık kavramı göze çarpmaktadır. Çalışmada bu kapsamda dikkate alınan hususlar bulunmaktadır. Öncelikle, açıklığa dikkat edilmiş, veri toplama süreci, dahil edilen ve hariç tutulan çalışmalarda dikkate alınan ölçütler belirtilmiş, araştırmaya dahil edilen çalışmaların hakkındaki detaylar açıklanmış, analiz ve sentez süreci detaylıca açıklanmıştır (Polat ve Ay, 2016).

III. Bulgular

Bulgular, alan yazın taraması ve program incelenerek oluşturulan kategoriler çerçevesinde sınıflandırılmış, analiz süreci boyunca geliştirilmiş ve güncellenmiştir. İlgili çalışmaların incelenmesine dayalı olarak oluşturulan araştırma sorularına dayalı olarak bulgular sunulmuştur. Bulgularda programa ilişkin Şekil-1'de belirtilen görüşler, araştırma sorularıyla ilgili olarak sunulmuştur. Farklı olarak belirtilen görüşler de ayrı bir başlıkta sunulmuştur. Ayrıca çalışmalardaki ortak ve farklı öneriler de ayrı birer başlıkta sunulmuştur.

Şekil 1: Öğretmen Görüşlerine Yönelik Kodlar

A. Sosyal Bilgiler Dersi Programına İlişkin Öğretmen Görüşleri

1. Programın Geneline İlişkin Görüşler

Programın geneline ilişkin görüşler; programın genel yapısı, yaklaşımı ve tamamını kapsayan görüşleri içermektedir. Çalışmalarda programın geneline ilişkin pek çok görüş bulunmaktadır. Elde edilen görüşler aşağıdaki gibidir:

a. Programın geneline ilişkin olarak en çok anılan görüş, ders sürecinde kazanımların kazandırılması için zamanın yetersiz olduğu ve programın aşama aşama uygulanması gerekliliği görüşüdür. Öğretmenler, sürenin yetersizliğinden dolayı, etkinlikleri yetiştiremediğini, kazanımları kavratamadığını ve program kapsamında yapılması gerekenlerin çoğunu yapamadığını belirtmişlerdir.

b. En çok anılan görüşlerden biri de okullardaki fiziksel altyapının yetersiz olduğu ve programın uygulanması için elverişli olmadığıdır. Yapılandırmacı yaklaşım, pek çok yeni yöntem ve teknik içermektedir. Ancak bunların uygulanabilmesi fiziksel altyapının uygunluğuyla gerçekleşmektedir.

c. Programın uygulanacağı sınıfların oldukça kalabalık olduğu ve bu nedenle zorluklar yaşandığı da çokça anılan bir görüştür. Özellikle bazı yöntem-tekniklerin uygulanması için az sayıda öğrenci olması gerekmekte, bu yüzden de sıkıntı yaşanmakta ve disiplin sorunları ortaya çıkmaktadır.

d. Diğer görüş ise hizmet içi eğitimlerin yetersiz olduğu, öğretmen eğitimine yeterince önem verilmediği ve bu nedenle programın yeterince iyi anlaşılmadığıdır. Bunun da uygulamada sıkıntı yarattığı düşünülmektedir.

e. Başka bir görüş de özellikle kırsal bölgelerde araç gereç ve materyal temininin zor olduğu yönündedir. Öğretmen istediği anda araç gereç ve materyale ulaşamamakta veya öğrencinin temin etmesini sağlayamamaktadır. Bu da tüm eğitim sürecini etkilemektedir.

2. Değerlendirme Boyutuna İlişkin Görüşler

Programın değerlendirme boyutuna ilişkin görüşler, yeni ölçme değerlendirme yöntemleri, araçları ve bunların uygulanabilirliği üzerinedir. Bu konuda da çok sayıda görüş belirtilmiştir. Bu görüşler aşağıdaki gibidir:

a. En çok belirtilen görüş öğretmenlerin, yeni programda anılan ölçme ve değerlendirme yöntemlerini uygulamakta zorlanıyor olduklarıdır. Programın geneline ilişkin belirtilen görüşlerde “hizmet içi eğitimlerin yetersiz oluşu” da bu madde ile ilgilidir. Öğretmenler yeni yöntemleri uygulayamamakta ve eski yöntemleri kullanmaya devam etmektedirler.

b. Diğer bir ortak görüş de yeni ölçme ve değerlendirme yöntemlerinin SBS, TEOG gibi ortak sınavların olduğu sınav sistemi ile uyum sağlamadığıdır. Dolayısıyla, okul başarısı ile sınav başarısı arasında büyük fark ortaya çıkmakta ve sınav sonuçları hayal kırıklığı yaratabilmektedir.

c. Bir başka görüşe göre, yeni programdaki ölçme ve değerlendirme yöntemleri ekonomik açıdan oldukça masraflıdır. Çok sayıda materyal, fotokopi vb. gerektiğinden, ekonomik olarak büyük bir külfet oluşturmaktadır. Buna rağmen kayıt tutmanın da klay olduğu dile getirilmiştir.

d. Olumlu bir görüşe göre bu ölçme ve değerlendirme yöntemleri ile öğrenci her yönüyle değerlendirilmektedir. Öğrencinin öz değerlendirmesi, akran, süreç ve öğretmenin değerlendirilmesi ile çeşitli yönleriyle değerlendirilmesi, daha sağlıklı sonuçlar verebilir. Öğrencinin değerlendirme sürecine katılması değerlendirme süreci açısından olumlu katkılar sağladığı düşünülmektedir. Böylece objektif değerlendirme yapılabildiği de belirtilmiştir.

e. Bir olumsuz görüşe göre öğrenci değerlendirme formları çok fazla ve zorluk yaratmaktadır. Hem öğretmenin hem de öğrencinin iş yükünü artırmakta ve zamanını almaktadır.

f. Diğer bir görüşe göre, öğrenciler proje ve araştırma konusu bulmakta zorlanmaktadırlar. Yeni ve özgün bir proje konusu bulmak öğrenciler açısından zor olmakta ve sürekli benzer çalışmalar ortaya konmaktadır.

3. Öğrencilerin Öğrenme Sürecine İlişkin Görüşler

Programın öğrencilerin öğrenme sürecine yönelik belirtilen görüşler şu şekildedir:

a. En çok anılan görüş, öğrencinin aktif olduğu ve öğrenme öğretme sürecinde etkin bir rol üstlendiğidir. Ayrıca öğrenci-öğretmen etkileşiminin arttığı, öğrencilerin katılımı, ilgisi, kendine güveni, başarısı ve sorumluluk bilincinin arttığı da belirtilmiştir. Bu görüşler zaten yapılandırmacı yaklaşımın temelini oluşturan temel noktaları içermektedir.

b. Yeni sistemin öğrencileri araştırmaya yönelttiği görüşü de dile getirilmiştir. Öğrenciler araştırma yapmakta, yeni şeyler keşfetmekte ve kendi deneyimlerinden öğrenmektedirler.

c. Başka bir görüşe göre yeni sistem ve uygulamaları, öğrencilere çevreye duyarlılık kazandırmaktadır.

d. Diğer bir görüşe göre yeni program öğrencilere üst düzey beceriler (eleştirel düşünme vb.) kazandırmaktadır. Ayrıca programın çoklu zekaya uygun olduğu da belirtilmiştir.

e. Olumlu diğer bir görüşe göre program öğrencilere günlük yaşama ilişkin bilgiler kazandırmaktadır. Böylece öğrenciler günlük yaşama ilişkin bilgilerle donanmakta ve yaşama uyum sağlama konusunda gelişim göstermektedirler.

f. Bir başka görüş, programın öğrencilere yaparak yaşayarak öğrenme ortamı sağladığını belirtmiştir. Bu görüş, yapılandırmacı yaklaşımın temelini oluşturan yaparak yaşayarak öğrenmeye vurgu yapmaktadır.

g. Diğer bir görüş programın, öğrencilerin iyi bir yurttaş olmalarına katkı sağladığını vurgulamıştır. Yaşadığı ülkeye ve toplumsal değerlere duyarlı, ülkesini seven bireyler oluşturmaya katkı sağlamaktadır. Bu görüşlere ek olarak öğrencilerin kendisini, ülkesini ve çevresini tanımalarına katkı sağladığı belirtilmiştir.

h. Bir görüş ise programın, öğrencilere sorumluluk bilinci kazandırdığı ve özgüvenlerinin artmasına yardımcı olduğudur. Sorumluluk duygusunun artması, bu anlamda bir şeyler başarması ve özgüveninin artması, öğrencinin zihinsel ve duygusal gelişimine de katkı sağlamaktadır.

4. Ders Kitapları ve Etkinliklere İlişkin Görüşler

Ders kitapları (çalışma kitabı, öğretmen kılavuz kitabı) ve ders içi etkinlikler ile ilgili belirtilen ortak görüşler belirlenmiştir. Bu konuda en çok dikkat çeken husus ise, farklı görüşlerin ortaya çıkmasıdır. Bu görüşler şu şekildedir:

a. Ders ve çalışma kitaplarının içerik ve tasarım yönünden öğrencilere uygun olduğu belirtilmiştir.

b. Yukarıdaki görüşten farklı olarak ders kitaplarının öğrencilere uygun olmadığı da öne çıkan bir görüştür. Özellikle metinlerin uzun veya anlaşılabilir olmaması, seviyeye uygun olmaması, görsellerin ilgi çekici ve öğretici olmaması gibi özellikler eleştirilmektedir.

c. Bir diğer görüşe göre, kılavuz kitaplar öğretmene yardımcı olmamaktadır. Kılavuz kitapların karmaşık olması ve açıklamaların yeterince yapılmamasından dolayı, yardımcı olmadığı vurgulanmaktadır.

d. Yukarıdaki görüşten farklı olarak kılavuz kitabın öğretmene yardımcı olmakta olduğu da belirtilmiştir.

e. Bir diğer görüş ise, öğretmen kılavuz kitapları ile ders-çalışma kitapları arasında uyumsuzluk olduğudur.

f. Bir başka görüş ise etkinliklerin zaman ve amaçlar açısından uygun olmadığıdır. Bazı etkinliklerin uygulanmasının zorluğu, zaman yetersizliği ve materyal temininin güçlüğünden dolayı uygulamada zorluk yaşanmaktadır.

5. Kazanımlara İlişkin Görüşler

Programın temel unsurlarından kazanımlara ilişkin öğretmenler görüşlerini belirtmişlerdir. Bu bölümde de birbirinden farklı görüşler bulunmaktadır. Bunlar aşağıdaki gibidir:

a. Kazanımlara ilişkin en yaygın görüş, kazanımların öğrencilerin seviyesine uygun olduğudur.

b. Yukarıdaki görüşten farklı olarak ise kazanımların, öğrenci seviyesinin üstünde olduğunu ifade etmiştir.

c. Öğretmenler, kazanımların açık ve anlaşılır olduğunu belirtmiştir.

d. Başka bir görüşe göre kazanım sayısı fazladır. Bu fazlalık, zaman yetersizliği sorununu da ortaya çıkarmış olabilir.

e. Yukarıdaki görüşten farklı olarak öğretmenler kazanım sayısının yeterli ve uygun olduğunu belirtmişlerdir.

f. Bir diğer görüşe göre kazanımlar günlük yaşamla ilgilidir.

B. Sosyal Bilgiler Dersi Programına İlişkin Öğretmen Önerileri

Çalışma kapsamındaki makalelerden elde edilen ortak öneriler belirlenmiştir. Üzerinde sıklıkla durulan öneriler şunlardır:

1. İlgili çalışmalara bakıldığında, en sık dile getirilen öneri hizmet içi eğitimlerin yeterince yapılması ve öğretmenlerin mesleki gelişimlerinin sağlanması olmuştur.

2. Okullarda, programın içeriğine uygun araç ve gereçlerin temininin yetkililerce yapılması gerektiği dile getirilmiştir. Ayrıca öğretmenlerin esnek program anlayışından hareketle sürekli olarak öğrenme ortamının öğelerini değiştirmesi, farklı yöntem ve teknikler kullanması ve farklı teknolojik araç-gereçlere başvurması gerektiği vurgulanmıştır.

3. Kitaplardaki değerlendirme formlarının zaman açısından ekonomik olmadığı ve bu formların az sayıda ve seviyeye uygun olması önerilmiştir.

4. Öğretmenlerin ölçme ve değerlendirme boyutuna ilişkin yeterli bilgi sahibi olmadığı ve uygulamakta güçlük çektiği belirtilmiş, ölçme ve değerlendirme konusunda öğretmenlerin bilgilendirilmesi gerektiği vurgulanmıştır.

5. Öğrencilerin okuma kültürünün gelişmesi için kütüphaneleşmenin artması gerektiği ve yeni sisteme uygun, etkin ve araştırmaya dayalı bir eğitim sürecinin sağlanması için okullarda internet kullanımının yaygınlaştırılması önerilmiştir.

6. Seviyeye uygun olmaması, uygulanabilir ve ulaşılabılır olmaması vb. nedenlerden dolayı kazanımların gözden geçirilmesi önerilmiştir. Öğrenci gelişim özellikleri dikkate alınarak programın geliştirilmesi gerektiği önerilmiştir.

7. Öğretim programları ile ilgili, veli, öğrenci ve yönetici görüşlerini almanın program geliştirmeye katkı sağlayacağı belirtilmiştir.

8. Öğretmenlerin, programın amaçlarına, çevre koşullarına ve öğrenci özelliklerine uygun etkinlikler oluşturması gerektiği önerilmiştir.

9. Sosyal bilgiler dersi öğretim programının uygulanması sürecine ilişkin öğrenci yaklaşımlarını belirlemek amacıyla farklı okullarda gözleme dayalı nitel araştırmalar yapılması gerektiği vurgulanmıştır.

IV. Tartışma ve Sonuç

Araştırmada, öğretmenlerin Sosyal Bilgiler dersi öğretim programlarına ilişkin görüşlerini içeren çalışmalar incelenmiş ve çalışmalardan farklı boyutlarda pek çok görüş

elde edilmiştir. Bu görüşler programın geneline, ölçme ve değerlendirme boyutuna, öğrencilerin öğrenme sürecine, kullanılan kitaplar ve etkinlikler boyutuna ve kazanımlar boyutuna ilişkin pek çok olumlu ve olumsuz görüşün derlenmesine katkı sağlamıştır.

Programın geneline ilişkin olarak, zamanın yetersizliği, fiziksel altyapının yetersiz oluşu, sınıfların kalabalık oluşu, materyal temininin zor oluşu ve öğretmenlerin hizmet içi eğitimlerinin yetersizliği ve etkisizliği görüşü dile getirilmiştir. Bu görüşler, Aykaç (2007), Doğanay ve Sarı (2008), Bulut ve Arslan (2010) ve Kılıç'ın (2013) çalışmalarından elde ettiği bulgular ile örtüşmektedir. Ders sürelerinin iyi ayarlanması, okulların fiziksel olarak uygun hale getirilmesinin sağlanması, okullaşmanın yaygınlaştırılarak sınıfların mevcudunun azaltılması, okullara programa uygun her türlü araç gereç ve materyalin temininin sağlanması ve öğretmenlerin programa uyum sağlamaları için yeterli ve etkili bir hizmet içi eğitime tabi tutulması önemlidir.

Değerlendirme boyutuna ilişkin, öğretmenlerin yeni ölçme değerlendirme yöntemlerini uygulamakta zorlandıkları, değerlendirme yöntemlerinin sınav sistemi ile uyummadığı, ekonomik açıdan oldukça masraflı olduğu, öğrencilerin proje ve araştırma konusu bulmakta zorlandıkları ve değerlendirme formlarının fazlalığı olumsuz bir görüş olarak belirtilmiştir. Bu görüşler, Tarman, Ergün ve Eryıldız'ın (2012) çalışmasındaki bulgularla uyumludur. Ayrıca, öğrencinin her yönüyle değerlendirildiği ve değerlendirme sürecine katıldığı gibi olumlu görüşler dile getirilmiştir. Bu görüşler, Doğanay ve Sarı'nın (2008) çalışmasındaki bulgular ile uyumludur. Bu kapsamda öğretmenlerin değerlendirme konusunda yetkin olmalarının sağlanması, sınav sistemlerinin programa uygun hale getirilmesi, daha ekonomik ölçme yöntemlerinin kullanılması ve kitaplardaki ölçme ile ilgili bölümlerin sadeleştirilmesi önem arz etmektedir.

Öğrencilerin öğrenme sürecine yönelik görüşlere bakıldığında, öğrencilerin aktif, yaparak yaşayarak öğrenen bireyler olduğu, araştırmaya yöneldiği, günlük yaşama ilişkin bilgiler edindiği, üst düzey becerileri ve çevreye duyarlılık kazandıkları, iyi birer yurttaş olmalarının sağlandığına ilişkin olumlu görüşler öne çıkmaktadır. Bu görüşlerin birçoğu Doğanay ve Sarı'nın (2008) çalışmasındaki bulgular ile uyumludur. Ayrıca bu görüşler programın genel yapısını yansıtmaktadır. Ancak yukarıda bahsettiğimiz okullardaki ve uygulamadaki bir takım eksiklikler bu süreci sekteye uğratmaktadır. Bu nedenle, öğrencinin aktif, araştıran ve sorgulayan rollerini artırıcı, üst düzey becerilerini ve kişilik özelliklerini geliştirecek sınıf ortamları ve uygulamalar geliştirmek yararlı olacaktır.

Kaynak kitaplar ve etkinliklere ilişkin görüşlere bakıldığında ders kitaplarının uygun olduğu ve olmadığı şeklinde iki zıt görüş, kılavuz kitaplarının yardımcı olduğu ve olmadığı yönünde iki zıt görüş, etkinliklerin zaman açısından ve kazanımlarla uyum açısından sıkıntılı olduğu ve kılavuz kitap-ders kitapları uyumsuzluğu olduğuna ilişkin görüşler öne çıkmaktadır. Ders kitaplarının öğrenci seviyesine uygun hazırlanmadığına ilişkin kanı daha yaygındır. Kılavuz kitaplara ilişkin olumlu ve olumsuz görüş neredeyse aynı seviyelerdedir. Ders ve kılavuz kitaplarının seviyeye uygun olmadığına ilişkin görüş, Aykaç'ın (2007) çalışmasında da dile getirilmiştir. Bu açıdan, ders, öğrenci

çalışma ve kılavuz kitaplarının çok iyi hazırlanması gerekmektedir. Etkinliklerin ve kılavuz kitapların kazanımlarla uyumlu ve uygulanabilir olması, kırsaldaki eğitim kurumlarının ve insanların ihtiyaçlarının da dikkate alınarak hazırlanması önem arz etmektedir.

Kazanımlara ilişkin görüşlere bakıldığında, kazanım sayısının yeterli ve fazla olduğuna dair iki zıt görüş, kazanımların öğrenci seviyesinin üstünde ve seviyesine uygun olduğuna dair iki zıt görüş, kazanımların günlük yaşama uygun ve açık olduğuna dair görüşler belirtilmiştir. Aykaç'ın (2007) araştırmasında da kazanımların uygun olmadığı, yeterince açık olmadığı ve ölçülemez nitelikte olduğu vurgulanmıştır. Bu açıdan kazanımların sayısının gözden geçirilmesi, öğrenci seviyesine uygunluğunun, eğitimciler, alan uzmanları ve pedagogların görüşleri doğrultusunda sağlanması, kazanımların açık ve anlaşılır hale getirilmesi ve günlük yaşam becerilerine uygun olmasının sağlanması önem arz etmektedir.

Çalışmalardaki öğretmen önerileri incelendiğinde, hizmet içi eğitimlerin ve mesleki çalışmaların yeterince yapılması, araç gereç temininin yapılması, değerlendirme formlarının sadeleştirilmesi, kütüphaneleşmenin ve internet ağının yaygınlaştırılması ve kazanımların gözden geçirilmesi gibi öneriler sunulmaktadır. Tarman, Ergür ve Eryıldız (2012), Ersoy ve Kaya (2009), Bulut ve Arslan (2010), Doğanay ve Sarı (2008) çalışmalarında benzer öneriler getirmişlerdir. Bu öneriler dikkate alınarak, her ilde etkili ve verimli geçecek mesleki çalışmaların ve hizmet içi eğitimlerin planlanması, okulların araç gereç yönünden yeterli donatıma sahip hale getirilmesi, kütüphaneleşmenin –güncel kaynakları da takip ederek- yaygınlaştırılması ve okullarda internet ağının eksiksiz tamamlanması, değerlendirme formlarının ve kazanımların uzman eşliğinde gözden geçirilmesi yararlı olacaktır.

Çalışmalardaki öğretmenlerin diğer önerilerine bakıldığında, öğretim programları ile ilgili, veli, öğrenci ve yönetici görüşlerinin alınması ve program geliştirilirken öğrenci gelişim özelliklerinin dikkate alınması şeklinde öneri getirildiği görülmektedir. Bu açıdan, program geliştirme sürecinde programın bütün muhataplarının sürece katkı sağlaması için çalışmalar yapılması ve programın asıl hedefi olan çocukların her yönüyle dikkate alınıp, programın merkezine konulması önemlidir.

Teşekkür

Çalışmamın fikir ve proje aşamasında ve analiz sürecinde destek olan değerli hocalarım Doç. Dr. Engin Kurşun ve Dr. Öğr. Üyesi Melike Aydemir'e teşekkür ederim.

Kaynaklar

- Akdağ, H. (2009). "İlköğretim 6. ve 7. Sınıf Sosyal Bilgiler Öğretim Programının Öğrenci Görüşlerine Göre Değerlendirilmesi (Konya İli Örneği)". *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21, 1-14.
- Akpınar, B., Aydemir, H. (2012). "İlköğretim 7. Sınıf Sosyal Bilgiler Öğretim Programının Öğretmen Görüşlerine Göre Değerlendirilmesi". *Amasya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1(1), 41-53.

- Ata, B. (2006). "Sosyal Bilgiler Öğretim Programları". Cemil Öztürk (Ed.), *Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Öğretimi* (s. 71-83) içinde. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Aykaç, N. (2007). "İlköğretim Sosyal Bilgiler Dersi Eğitim-Öğretim Programına Yönelik Öğretmen Görüşleri". *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(22), 46-73.
- Bahar, H. H., Özkaya, F., Birol, N. (2011). "4. Sınıf Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı Hakkında Öğretmen Görüşlerinin Değerlendirilmesi (Erzincan örneği)". *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13(1).
- Balcı, F. A., Yelken, T. Y. (2013). "İlköğretim Sosyal Bilgiler Programında Yer Alan Değerler ve Değer Eğitimi Uygulamaları Konusunda Öğretmen Görüşleri". *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 14(1).
- Bulut, İ., Arslan, S. (2010, November). "İlköğretim 6. Sınıf Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programının Uygulamadaki Etkinliğinin Değerlendirilmesi". *In International Conference on New Trends in Education and Their Implications*, Antalya. (367-379).
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö, E., Karadeniz, Ş., & Demirel, F. (2016). *Bilimsel araştırma yöntemleri (22. baskı)*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Çalık, M., Sözbilir, M. (2014). "Parameters of Content Analysis". *Eğitim ve Bilim*, 39(174).
- Derman, A. (2007). *Kimya Öğretmeni Adaylarının Öz Yeterlik Alguları Ve Öğretmenlik Mesleğine Yönelik Tutumları* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Konya: Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü).
- Doğanay, A. (2008). "Çağdaş Sosyal Bilgiler Anlayışı Işığında Yeni Sosyal Bilgiler Programının Değerlendirilmesi". *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17(2).
- Doğanay, A., Sarı, M. (2008). "Öğretmen Gözüyle Yeni Sosyal Bilgiler Programı: Adana İlinde Bir Araştırma". *İlköğretim Online*, 7(2).
- Ellez, M. (2014). "Ölçme Aracında Bulunması Gereken Özellikler". Abdurrahman Tanrıoğen (Ed.), *Bilimsel Araştırma Yöntemleri* (s. 167-190) içinde. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Ersoy, A. F., Kaya, E. (2009). "Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programının (2004) Uygulama Sürecine İlişkin Öğrenci Görüşleri". *Kastamonu Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17(1), 71-86.
- Karasar, N. (2009). *Bilimsel Araştırma Yöntemi* (19. Baskı). Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Kılıç, D. (2013). *Öğrenci Merkezli Eğitim Uygulamasının Uygulanabilirlik Düzeyi* (1. Baskı). Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Polat, S., Ay, O. (2016). "Meta-sentez: Kavramsal Bir Çözümleme". *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi- Journal of Qualitative Research in Education*, 4(1), 52-64.

[Online]: <http://www.enadonline.com>. <http://dx.doi.org/10.14689/issn.2148-2624.1.4c2s3m>

Tarman, B., Ergür, Ş., Eryıldız, F. (2012). “Yenilenen Sosyal Bilgiler Programına Dair Bir Değerlendirme”. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(1), 103-135.

Ek-1: Çalışmada Analiz Edilen Kaynaklar

Alabaş, R., Kamer, S. T. (2007). “Sosyal Bilgiler Öğretim Programının Değerlendirilmesi: Uygulayıcı Görüşlerinin Nitel Analizi”. [Bildiri]. *I. Ulusal İlköğretim Kongresi*, 22, Kasım 2007.

Dinç, E., Doğan, Y. (2010). “İlköğretim İkinci Kademe Sosyal Bilgiler Öğretim Programı ve Uygulanması Hakkında Öğretmen Görüşleri”. *Sosyal Bilgiler Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 17-49.

Ersoy, A.F., Kaya, E. (2008). “Sınıf Öğretmenlerine Göre Öğrencilerin Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programına (2004) İlişkin Yaklaşımları”. *Anadolu University Journal Of Social Sciences*, 8(1), 285-300.

Kabapınar, Y., Ataman, M. (2010). “İlköğretim Sosyal Bilgiler (4-5. Sınıf) Programları'ndaki Ölçme ve Değerlendirme Yöntemlerine İlişkin Öğretmen Görüşleri”. *İlköğretim Online*, 9(2), 776-791.

Karakuş, M., Aslan, S., Ergüven, S. (2014). “Sınıf Öğretmenlerinin İlkokul 4. Sınıf Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programına Yönelik Görüşlerinin Değerlendirilmesi”. *Electronic Turkish Studies*, 9(8), 209-234.

Kesten, A., Özdemir, N. (2010). “Sosyal Bilgiler Öğretim Programının Ölçme Değerlendirme Boyutunun Öğretmen Görüşlerine Göre Değerlendirilmesi: Samsun İli Örneği”. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(2), 223-236.

Yapıcı, M., Demirdelen, C. (2007). “İlköğretim 4. Sınıf Sosyal Bilgiler Öğretim Programına İlişkin Öğretmen Görüşleri”. *İlköğretim Online*, 6(2), 204-212.